توماس کارلیل

لەمەڕ فەلسەفەی سیاسی

دیڤید میلر

لە فارسییەوە: مادح ئەحمەدی

بەشی یەکەم

ئەم باسە، باسێکی کورتە سەبارەت بە بابەتێکی گەورە، بەو بۆنەوە کە دەوترێ وێنایەکی روونترە لە هەزاران وشە، دەمەوێ بە چەند وێنەیەک لەمەڕ وێنەکێشان دەست بە نووسینی ئەم باسە بکەم کە یارمەتیمان دەدا تێبگەین لەوەی فەلسەفەی سیاسیی بە گشتیی دەیەوێ لە سەر چ بابەتگەلێک بدوێ. ئەم وێنەیە «ئامبروجۆ لۆرێنسێتی» لە نێوان ساڵەکانی ١٣٣٧ و ١٣٣٩ی زاینیی دا لە سەر سێ دیواری «سالا دی نووە»(ژووری ٩ کەسی) لە «پالاتسۆ پوبلیکۆ»ی سیەنا کێشاویە. وێنەکە وا لە قەڵەم دەدرێ ،کە گوزارشت لە حکومەتی باش و خراپ دەکات. وێنە دیوارییەکانی لۆرێنسێتی، سەرەتا بە کێشانی ئەو ئایدیالانەی کە دەبێ دەسەڵاتداران هەیانبێ و ئەو ئایدیالانەی کە نابێ هەیانبێ، هەروەها دواتر بە نیشاندانی کاریگەریی حکومەتی چاک و خراپ لە سەر ژیانی

خەڵکی ئاسایی، ناوەرۆکی ئەم دوو جۆرە حکومەتە دەکێشێ. کەوابوو لە حکومەتێکی باشدا، حاکمی پایەبەرز بە عابایەکی شاهانەوە لەسەر تەخت دانیشتووە و بە وێنەگەلی ئازایەتی، دادپەروەری، دڵاوایی، ئاشتی، پاشەڕۆژبینی و میانەڕۆیی دەورە دراوە. لە ژێر دەسەڵاتی ئەودا خەڵکێک راوەستاون ،کە پەتێکی بەرز هەموویان دەگرێتەوەو سەری پەتەکەش وەک نیشانەی دۆستایەتی و خۆشەویستی نێوان دەسەڵاتدار و خەڵک گرێدراوە بە مەچەکی دەسەڵاتدارەوە. ئەگەر ئاوڕ لە لای راست بدەینەوە، کاریگەری حکومەتی باش سەرەتا لە ناوشاردا و دواتریش لە دەرەوەی شاردا دەبینین: شار رێکوپێک و دەوڵەمەند، کاسبکارەکان سەرقاڵی کاری خۆیانن، بازرگانەکان خەریکی کڕین و فرۆشتنن، خانەدانەکان سواری ئەسپە رازاوەکان و سەماکەرەکانیش دەستیان لە ناو دەستی یەکتردایە و هەڵدەپەڕن، لەوپەڕی دەروازەکەوە خانووتێک جلوبەرگێکی جوانی لەبەردایە و بۆ ڕاو دەچێ ، لە سەر ڕێگاکەیدا بەرازێکی دابەستراوە رەوانەی بازاڕ دەکرێ و وەرزێرەکانیش خەریکی چاندن و کارن. ئەگەر بینەرێک بەجوانی چاو لە وێنەکە نەکات و لە مەبەستی وێنەکێشەکەی نەگات، ئەو وێنەیەی کە نیشانەی ئەنهاییە ،ئاڵایەکی بە دەستەوەیە کە لە سەریان نووسیوە:((مادام ئەم خەڵکە پارێزەری ئەم خانوونە پایەبەرزە بن، هەمووان دەتوانن بە شێوەی ئازاد و بە بێ ترس بەم جادەگەلەدا سەفەر بکەن و بچێنن و دروێنە بکەن، چونکە ئەم خانوونە پەسنیی دەسەڵاتی بۆ ئێمە ئاشکرا کرد)).

لایەکی دیکەی وێنە دیوارییەکانی لۆرنتستی ،کە حکوومەتی خراپ وێنا دەکات، وەک ئەو لاکە نەپارێزراوە، بەڵام ئەوەندە دیارە کە پەیامەکەی دەڵێ: دەسەڵاتدارێکی ئەهریمەنی کۆمەڵێک پەسنی وەک چاوچنۆکی و غەدر و فیز دەورەیان داوە، شارێک لە ژێر دەسەڵاتی پۆلیسیدا و زەوییە بێ کەڵکەکانی دەورووبەری شار سوپایەکی خەیاڵی لە ناویان بردوە.

لێرەدا وێنەی ترس ئاڵایەکی هەڵکردوە ،کە لە سەری نووسراوە: ((لەم شارەدا هەر کەس بە دوای بەرژەوەندی خۆیەوەیەو دادپەروەری دیلی دەستی زۆردارییە. ناو شار و دەرەوەی شار پڕە لە چەتەو ڕێگرو بەم پێیە کەسێک ناتوانێ بێ ترسی لە دەستدانی گیانی، بچێتە ئەم جادەیەوە)).

رەنگە بۆ ئەوەی تێبگەین کە فەلسەفەی سیاسیی چییە و بە کەڵکی چی دێ، رێگایەکی باشتر لە چاو لێکردن لە شاکارەکانی لۆرنتستی هەبێ. دەتوانین بڵێین فەلسەفەی سیاسی لە ناوەڕۆک و هۆ و بەرهۆکانی حکومەتی چاک و خراپ دەکۆڵێتەوەو وێنەکانی لۆرنتستی هەم بابەتی ئەم لێکۆڵینەوە لە خۆیدا بە کورتی دەردەبڕێ، هەم سێ بۆچوونی بنەڕەتی و ناوەندی فەلسەفەی سیاسی لە چوارچێوەیەکی دیتراودا کێشاوە. یەکەم ئەوە کە حکومەتی باش و حکومەتی خراپ زۆر

به قووڵی کاریگەرییان لە سەر ژیانی مرۆڤەکان هەیە. لۆرنسێتی پێمان دەڵێ کە دەسەڵاتدارێتیی دادپەروەریی و تایبەتمەندییە بەرزەکانی دیکە، دەبێتە هۆی ئەوەی خەڵکی ئاسایی بتوانن کار بکەن، بازرگانی بکەن، بچن بۆ ڕاو، سەما بکەن و بەگشتیی سەرجەم ئەو کارانەی کە ژیان دەوڵەمەند دەکات، ئەنجام بدەن.

ئەمەش لە کاتێکدایە لەو بەرەوە دەبینین کە ستەمکاری، هەژاری و مەرگی لێدەکەوێتەوە، کەواتە بۆچوونی یەکەم ئەوەیە: حکومەتی باش و خراپ، بێگومان کاریگەری لە سەرمان دەبێ. ئێمە ناتوانین کارمان بە سیاسەت نەبێ، پەنا بۆ ژیانی تایبەتی خۆمان بەرین و پێمانوابێ کە شێوەی ئەو حکومەتەی کە لە سەرمانە، کاریگەرییەکی ئەوتۆی لەسەر بەختەوەریی تایبەتیمان نابێ.

بۆچوونی دووهەم ئەوەیە کە دەڵێ ئەو فۆرمەی حکومەت بە خۆیەوە دەگرێ،لە پێشدا دیاری نەکراوە: ئێمە مافی هەڵبژاردنمان هەیە. پێش هەموو شتێک دەبێ بپرسین لە بنەڕەدا بۆ ئەم وێنەیە کێشراوە؟ ئەم وێنە دیوارییانەی لە سالا دی نووە - ژووری نۆکەسی - دا کێشرا بوو، کە مەبەست لە نۆ کەسیش، ئەنجومەنێکی نۆ کەسی بوو، کە لە نیوەی یەکەمی سەدەی چواردەی زایینی دەسەڵاتداری شار بوون و ئەندامان ئەو ئەنجومەنەش بە شێوەی خولیی(دەورەیی) لە نێوان بازرگانە دەوڵەمەندەکانی شاردا هەڵدەبژێران، کەواتە ئەو وێنە هەم وەبیری ئەو بازرگانانەی دەهێناوە ،کە ئەرکییان بەرامبەر بە خەڵکی سیەنا

ئەو وێنە هەم وەبیری ئەو بازرگانانەی دەهێناوە ،کە ئەرکییان بەرامبەر بە خەڵکی سیەنا چییە و هەم ڕێز گرتنێک بوو لە پێکهاتەی کۆماریی حکومەت

چییە و هەم ڕێز گرتنێک بوو لە پێکهاتەی کۆماریی حکومەت ،کە لە سەردەمێکدا زۆربەی شارەکانی ئیتالیا تووشی پشێوی سیاسیی هاتبوون، لەو شارەدا حکوومەتی کۆماری جێگر بوو. وێنەی حکومەتی خراپیش تەنیا نموونەیەکی داڕنراو(ئەبستراکت) نەبوو: ئەم وێنەیە ئەوەی وەبیر دەهێنایەوە ،کە ئەگەر دەسەڵاتدارانی شار ئەرکەکانیان بەرامبەر بە خەڵک جێبەجێ نەکەن، سەرەڕای ئەوەی خەڵک ئەرکی خۆیان، واتە چاودێریکردنی وردی نوێنەرەکانیان ئەنجام نەدەن، چ ڕوو دەدات.

بۆچوونی سێیەم ئەوەیە کە ئێمە دەتوانین دیاری بکەین ،کە چ شتێک حکومەتی چاک لە خراپ جیا دەکاتەوە: ئێمە دەتوانین کاریگەرییەکانی جۆرەها حکومەت تاوتوێ بکەین و بەو ئاکامە بگەین کە دەبێ چ تایبەتمەندییەکی باش لە ئارادا بێ ،بۆئەوەی باشترین جۆری حکومەت دروست بێ. بە واتایەکی دیکە شتێک بە ناوی زانستی سیاسی هەیە. لە وێنەکانی لۆرنسێتی دەسەڵاتداری خۆپارێز کۆمەڵە تایبەتمەندییەک دەورەی داوە ،کە بەگوێرەی فەلسەفەی سیاسیی ئەو سەردەمە، وەک تایبەتمەندییە بەنرخەکانی حکومەتی باش لە قەڵەم دراون. بڕیار بوو ئەم وێنە دیوارییانە شتمان فێر بکەن: بڕیار بوو ئەو وێنانە هەم دەسەڵاتداران و هەم خەڵک فێری ئەوە بکەن ،کە چۆن دەتوانن ژیانێک دابین بکەن، کە جێی ڕەزامەندی بێ.

ئەمە پێشەکی پێمان دەڵێ بۆ دابینکردنی ژیانێکی جێی ڕەزامەندی دەتوانرێ زانستێک فێر بێ و مەبەستی «لۆرنسێتی»یش ،بێگومان هەر ئەمە بووە.

بەڵام سەرەڕای هەموو ئەم تایبەتمەندییانە، ئایا ئێمە دەبێ پەیامی ئەم وێنە دیوارییانە قبووڵ بکەین؟ لە ڕاستیدا ئایا بانگەشە ناڕاشکاوانەکانی ئەو وێنانە ڕاستییان لە جاڕەدا هەیە؟ لە ڕاستیدا ئایا ئەو جۆرە حکومەتەی کە بە سەرمانەوە دەسەڵاتدارە ،کاریگەری لە سەر ژیانمان هەیە؟ ئایا ئێمە لەم بوارەدا مافی هەڵبژاردنمان هەیە، یان جۆری حکومەتی ئێمە شتێکە ،کە دەستمان پێناگات، و لە چوارچێوەی دەسەڵاتماندا نییە؟ و ئایا دەتوانین بزانین و دیاری بکەین کە چ تایبەتمەندیگەلێک جۆرێک لە حکوومەت لە چاو جۆرێکی دیکەی حکومەت باشتر دەکات؟

ئەمانە ژمارەیەک پرسیاری گەورەن، کە فەیلەسووفەکانی بواری سیاسەت هێناویانننە گۆڕێ؟ دیارە کۆمەڵە پرسیارێکی بچووک و گەورەی دیکەش هەن، بەڵام پێش ئەوەی هەوڵبدەم وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەمەوە، دەبێ کەمێک زیاتر شی بکەمەوە.

ئەمن لێرەدا کاتێک قسە لە سەر حکومەت دەکەم مەبەستم بابەتێکی گشتیتر لەو حکوومەتەیە ، کە دەسەڵاتی بەدەستەوەیە: مەبەستی من لە حکومەت تەنیا ئەو کەسانە نین ،کە تایبەتمەندییەکانی دەسەڵاتداریەتیی و حوکمڕانییان لە هەر کۆمەڵگەیەکدا لە هەر کاتێکی دیاریکراودا هەیە. لەڕاستیدا مەبەستی من لە چاو دەوڵەت گشتیترە و مەبەستی من لە حکومەت تەنیا دامەزراوە سیاسییەکانی وەک ئەنجومەنی وەزیران، پارلەمان، دادگاکان، پۆلیس، هێزە چەکدارەکان و شتی لەو بابەتە نییە ،کە دەسەڵات و حوکمڕانی لە ڕێگایانەوە جێبەجێدەکرێ.

مەبەستی من لە دەسەڵات سەرجەم ئەو ڕێسا، هێزە و ڕواڵەت و دامەزراوانەیە، کە ئێمە لەژێر دەسەڵاتی ئەواندا لە کۆمەڵگەدا پێکەوە دەژین. ڕەنگە بتوانین وای دابنێین ،کە ئەوەی مرۆڤەکان پێویستیان بە هاوکاریکردنی یەکتریە سەلمێنراوە، دەیانەوێ بزانن کە کێ دەتوانێ لەگەڵ کێ و چ کارێک بکات، کێ خاوەنی چییە لەم جیهانە مادییەدا و ئەگەر کەسێک یاساکان پێشێل بکات چ روو دەدات و چەند شتی دیکەی لەو بابەتە. بەو حاڵەش دیسان ناتوانین بیسەلمێنین، کە مرۆڤەکان بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشە و گرفتانە بێ ئەملا و ئەولا دەبێ دەوڵەتیان هەبێ. یەکێک لە سەرەکیترین بابەتەکان لە فەلسەفەی سیاسیدا ئەوەیە ،کە لە بنەڕەتدا ئێمە بۆ پێویستمان بە دەوڵەتە، یان ئەگەر بە شێوەیەکی گشتییتر بڵێین بۆ پێویستمان بە دەسەڵاتداریەتیی سیاسییە. ئێمە پێش هەموو شتێک دەبێ وەڵامی ئەو بانگەشەی ئانارشیستەکان بدەینەوە کە دەڵێن کۆمەڵگاکان دەتوانن بە بێ دەوڵەت و بە بێ هیچ کێشەیەک خۆیان بەڕێوە ببەن. بەم پێیە من جارێ نامەوێ وەڵامی یەکجارەکی بەو پرسیارە بدەمەوە ،کە ئایا «حکومەتی باش» پێویستی بەوەیە دەوڵەتی هەبێ، یان پێویستی بەوەیە ،کە حکومەتێکی لە فۆرمی نەرێنیدا هەبێ.

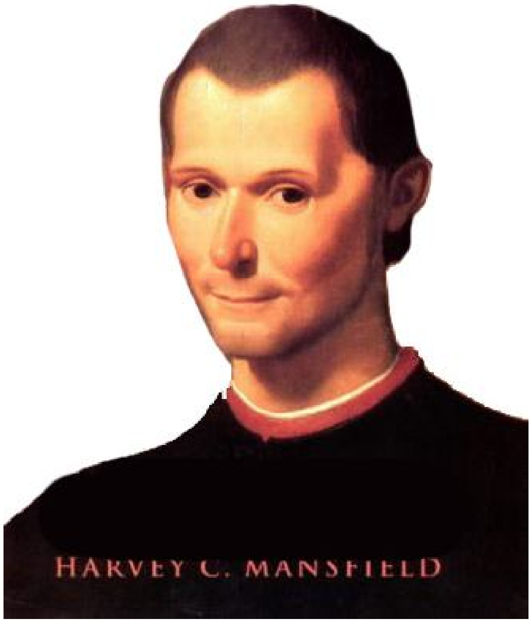

پرسیارێکی دیکەش ئەوەیە ،کە ئایا دەبێ یەک جۆر حکومەت هەبێ یان چەند جۆر؟ واتە سیستمێکی یەکگرتوو بۆ هەموو مرۆڤەکان، یان سیستمگەلی جیاواز بۆ خەڵکانی جیاواز.

کاتێک لۆرنتستی وێنە دیوارییەکانی دەکێشا، لە بنەڕەتدا حکومەتی باش و خراپی بە پێی تایبەتمەندییە مرۆیییەکانی دوو جۆر دەسەڵاتدار و کاریگەریی ئەو تایبەتمەندییانە لە سەر ژیانی هاووڵاتییەکانیان پێناسە دەکرد. ڕەنگە پێناسەکردنی حکومەتی باش و خراپ بەم شێوەیە، بە ئاماژە بەو ئامرازەی کە لۆرنتستی بۆ گەیاندنی پەیام هەڵبژاردبوو نەدەکرا خۆی لێ ببوێری، بەڵام بێجگە لەمە، ئەم پێناسەیە لەگەڵ فەزای فیکریی ئەو سەردەمەی ئەو دەگونجا. لەو سەردەمەدا حکوومەتی باش زیاتر لەگەڵ تایبەتمەندیی ئەو کەسانەی ،کە دەسەڵاتیان بە دەستەوە بوو ـ ئاوەزمەندی، ئازایەتی، دڵاوایی و... ـ پێوەندی هەبوو تا لەگەڵ سیستمی

حکوومەتی. دیارە بێگومان باس و گەنگەشە لەمەڕ سیستمی حکوومەتی لە ئارادا بوو: بۆ وێنە لەمەڕ لە سەرتربوونی حکوومەتی پاشایەتی لە چاو حکوومەتی کۆماری یان پێچەوانەکەی، بەڵام ئەمڕۆ شوێنی سەرەکیی باسەکە گۆڕاوە: ئەمڕۆ نیگەرانیی ئێمە زیاتر دامەزراوەکانی حکوومەتی باش دەگرێتەوە ئەوەندە ئەو کەسانەی کە ئەم حکوومەتانە بەڕێوە دەبەن ناگرێتەوە، بێگومان ئێمە لەم بوارەدا زۆر پێشکەوتووین، بەڵام من پەیڕەوی لە شێوە مۆدێرنەکەی دەکەم و لە بەشەکانی دواتردا لە قۆناغی یەکەمدا لەمبارەوە قسە دەکەم، کە حکوومەتی باش دەبێ چ سیستمێکی هەبێ نەک لە سەر ئەوە کە چۆن دەسەڵاندارەکانمان بکەینە دەسەڵانداری خۆپارێز.

ئێستا دەگەڕێینەوە بۆ لای بۆچوونێکی شاراوە لە وێنەکانی لۆرنسێتی دا. لە نێوان ئەم سێ بۆچوونەدا، داکۆکیکردن لە یەکیان لەوانی دیکە ئاسانترە.

ئەو بۆچوونەی کە پێیوایە حکومەت بەڕاستی کاریگەریی لەسەر چۆنیەتی ژیانی ئێمە هەیە. ئەگەر ئەم بۆچوونە لای هەندێ کەس روون نییە، رەنگە هۆکارەکەی بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کە لە سایەی دەسەڵاتێکی تا رادەیەک سەقامگیردا بژین ،کە ساڵ لە دوای ساڵ گۆڕانکاریی بنەڕەتی روو نادا. لە رۆژەکانی هەڵبژاردندا، حیزبێک جێگای حیزبێکی دیکە دەگرێتەوە، بەڵام ئەم گۆڕانکارییە کاریگەرییەکی لاوەکی لە سەر ژیانی زۆربەی خەڵک هەیە (ئەگەرچی سیاسەتوانەکان وایدەردەخەن کە بەوشێوەیە نییە)، بەڵام لەجێی ئەمە ژمارەیەک لەو رژێمانەی کە لە سەدەی رابردوودا سەریان هەڵداوەو

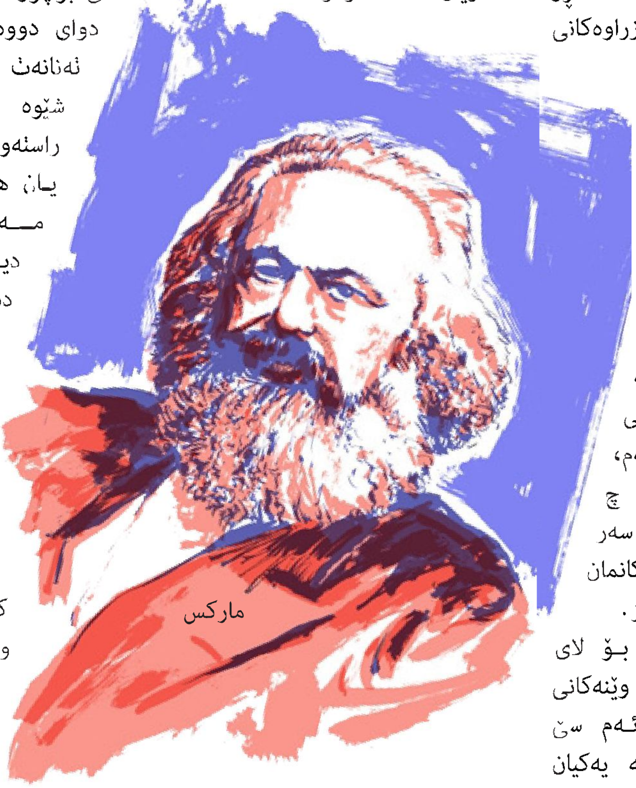
مارکس

روخاون، وەبیر بێننەوە: رژێمی نازییەکان لە ئەڵمانیا و ئەو شەش ملیۆن جوولەکەی کە کوشتیانن وەبیر بێننەوە، یان «چین»ی مائۆ و ئەو ٢٠ ملیۆن کەسە (یان ئەنانەت زیاتر) وەبیر بێننەوە کە لە ئاکامی قاتوقڕیدا گیانیان لە دەست دا ،کە بەرهەمی «وەرسوورانی گەورە» بوو.

ئێستاش لەم سەردەمەدا ستانداردەکانی ژیانی هەموو خەڵک لە وڵاتانی دیکەدا ،بە نرخێکی بێوێنە بەرز بێتەوە. وادیارە مێژووی سەدەی بیستەم، نۆژەنکردنەوەی مووبەمووی ئەو پارادۆکسانەیە ،کە لە وێنە دیوارییەکانی لۆرنسێتیدا کێشراون.

بەم حاڵەش دەبێ لە ناو ئەو سێ بۆچوونەی وێنە دیوارییەکاندا بە دوای دووەمین بۆچوووندا بچین. ئەنانەت ئەگەر پێشمانوابێ کە شێوە جیاوازەکانی حکومەت راستەوخۆ هۆکاری خۆشبژێوی، یان هەژاری و ژیان ، یان مەرگ بوون و هەن، دیسان تا چ رادەیەک دەتوانین کاریگەریمان لەسەر ئەو رژێمانە هەبێ کە بەسەرمانەوە دەسەڵاندارن؟ یان نەکا حکومەتەکان تەنیا ژمارەیەک ئاڵقەی زنجیرێکن ،کە خودی ئەو ئاڵقانە لە ژێر کاریگەریی کۆمەڵێک هۆ و بەرهۆی بنەڕەتیتردا، بە ئەواوەتی لە دەرەوەی دەسەڵاتی ئێمەدان؟ و ئەگەر وابێ، کەواتە فەلسەفەی سیاسی کە بانگەشەی ئەوە دەکات کە دەیەوێ لە هەڵبژاردنی باشترین شێوەی حکوومەتدا یارمەتیمان بدات، بە کەڵکی چی دێ؟

ئەو روانگەیە کە پێیوایە ئەوە قەدەر و چارەنووسە دیاریدەکات و ئێمە هەلی هەڵبژاردنی سیاسیی راستەقینەمان نییە، لە سەردەمە جیاوازەکانی مێژوودا بە شێوازی جۆراوجۆر سەریهەڵداوە. لە

گۆڤارێکی فکریی، فەلسەفییە، دوو مانگ جارێک دەردەچێت
ساڵی نۆیەم .... ژمارە (٤١) تشرینی دووەمی ٢٠١٣

سەردەمێکدا کە لۆرنتسنی وێنە دیوارییەکانی دەکێشا، زۆر کەس پێیوابوو کە مێژوو سەردەمێکە دووپاتدەبێتەوە: حکوومەتی باش ناتوانێ بەردەوام بێ و بە تێپەڕ بوونی کات بە ناچار تووشی گەندەڵی دەبێ، ستەمکاریی لێدەکەوێتەوە، و تەنیا بە لەسەرخۆیی و بە تێپەڕکردنی قۆناغە جیاوازەکان دەگەڕێتەوە سەر هەمان شێوازە باشەکەی ،کە لە سەرەتاوە هەیبوو. لە سەردەمەکانی دیکەدا ـ بەشێوەیەکی دیارتر لە هەموویان سەدەی (١٩) ئەو باوەڕی کە زاڵ بوو، پێشکەوتنی مێژوو بوو: مێژوو لە سەر هێڵێکی راستەوخۆی ناشارستانیەتی سەرەتایی تا قۆناغە باڵاکانی شارستانیەت دەڕوا، بەڵام دیسان لەم بۆچوونەشدا ئاماژەی بۆ دەکرێ کە شێوەی بەڕێوەبردنی کۆمەڵگەکان گرێدراوی کۆمەڵێک هۆکاری کۆمەڵایەتییە ،کە ئەو هۆکارانە لە دەرەوەی دەسەڵاتی مرۆڤەکاندان. کاریگەرترین شێوازی ئەم باوەڕە مارکسیزم بوو، کە دەوترا پێکهێنانی کۆمەڵگەکان لە ئاکامدا گرێدراوی شێوەی بەرهەمهێنانی بەرهەمە مادییەکان، تەکنۆلۆژیای باو و سیستمی هەڵبژێراوی ئابوورییە لەو کۆمەڵگەیانەدا.

مارکسیزم پێیوابوو سیاسەت بەشێکە لە بنیاتە کۆمەڵایەتی و سیاسی و کولتوورییەکانی کۆمەڵگە و پەیڕەوی لە ویستەکانی شێوەی زاڵبوونی بەرهەمهێنان دەکات. بە پێی بۆچوونی مارکس دەوڵەت لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا بە ناچار لە خزمەت بەرژەوەندییەکانی چینی بورژوا دایەو لە کۆمەڵگەی

حکوومەتی باش ناتوانێ بەردەوام بێ و بە تێپەڕ بوونی کات بە ناچار تووشی گەندەڵی دەبێ، ستەمکاریی لێدەکەوێتەوە، و تەنیا بە لەسەرخۆیی و بە تێپەڕکردنی قۆناغە جیاوازەکان دەگەڕێتەوە سەر هەمان شێوازە باشەکەی

سوسیالیستیدا ،دەوڵەت لە حزمەت بەرژەوەندییەکانی چینی کرێکاردا دەبێ و ئەوپەڕی لە سەردەمی کۆمۆنیزمدا، دەوڵەت بەتەواوەتی نامێنێ. لەم چوارچێوەیەدا قسەکردن لە سەر باشترین شێوەی حکومەت بێ کەڵکە: چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە لە ئەستۆی مێژوودایە.

سەیر لەوەدایە کارنامەی کردەی خودی مارکسیزم پێمان دەڵێت ،کە ئەمجۆرە زۆرداریەتییە لە کوێدا کێشەی هەیە. شۆڕشی سوسیالیستی لە ژێر کاریگەریی هزرەکانی مارکسیزمدا لە ژمارەیەک لە وڵاتان سەریانهەڵدا کە بە پێی تیۆریی مارکس لە بنەڕەتدا نەدەبوو لەو وڵاتانەدا شۆڕش رووی بدایە. ئەم شۆڕشانە لە چەند کۆمەڵگەیەکی وەک چین و روسیا روویان دا ،کە لە روانگەی ئابووریناسانەوە ئەو وڵاتانە ئاڕادەیەک گەشەیان کردبوو، بۆیە هەلومەرجێکی گونجاو بۆ ئەوەی لە بواری بەرهەمهێناندا شێوەی سوسیالیستی لەو وڵاتانەدا رەچاو بکرێ، نەڕەخسابوو.

هەر لەو سەردەمەدا لە هەندێ لەو کۆمەڵگە بورژوازییانەدا ،کە گەشەی زیاتریان کردبوو، حکوومەتگەلێکی ئاڕادەیەک دیموکراتیک هاتنە سەر کار ـ ئەو شتەی کە مارکس بە هۆی ناوەڕۆکی چینایەتی ئەو وڵاتانەوە، پێیوابوو قەت روونادات ـ و ژمارەیەکی دیکەی ئەو وڵاتانە تووشی حکوومەتی فاشیستی هاتن. لێرەدا دەرکەوت کە سیاسەت تا ڕادەیەکی زۆر لە ئابووری و بەشێوەیەکی گشتیتر لە گەشەی کۆمەڵایەتی جیایە. ئەمەش بەو مانایە کە هێشتا خەڵک هەلی ئەوەیان لە بەردەمدایە ،کە بۆ خۆیان بڕیار لە سەر چارەنووسی خۆیان بدەن، نەتەنیا لەمەڕ شێوازی حکومەت، بەڵکو لە ئاستێکی بەرفراوانتری کۆمەڵگەیەکدا کە پێکدێنێ: لەمەڕ ئەوە کە دەبێ دەوڵەتی تاک حیزبیان هەبێ، یان دیموکراسییەکی لیبراڵ لەگەڵ هەڵبژاردنی ئازاد؟ ئایا ئابووری دەبێ بە پێی پلان چڕبێتەوە یان بە پێی بازاری ئازاد؟ ئەمانە کۆمەڵێک لەو پرسیارانەن کە فەیلەسووفانی سیاسی هەوڵدەدەن وەڵامیان بدەنەوە و ئەم پرسیارانە جارێکی دیکە هاتنە گۆڕێ.

ئەگەرچی ئەوەی لە سەدەی بیستەمدا روویدا ،کۆتایی بەو قەدەرگەرێتییە(دێتێرمینیزم) مێژووییە هێنا ،کە لە سەدەی نۆزدەیەمدا زاڵ بوو، بەڵام وردە وردە کە گەیشتینە سەدەی بیست و یەکەم شێوەیەکی

نوێ لە قەدەرگەرێتی سەریهەڵدا. ئەم قەدەرگەرێتییە نوێیە لە ژێرکاریگەری گەشەی جۆرێک لە ئابووریی جیهانی نوێ و ئەو باوەڕە دابوو ،کە ئەگەر دەوڵەتان بیانەوێ، خەڵکەکانیان لە قازانجەکانی ئەم ئابوورییە نوێیە سوودمەند بن، ئەوا ڕۆژ لە دوای ڕۆژ گۆڕەپانی کردەوەیان بەرتەسک دەبێتەوە.

هەر دەوڵەتێک بیەوێ کۆڵبداتڵ بە پێداویستییەکانی بازاڕ، تووشی وەستانی ئابووری دەبێ. ئەو وڵاتانەش کە ڕەنگە بیانتوانییایە لە ململانێی جیهانی نوێدا سەرکەون، تەنیا لیبراڵ دیموکراسییەکان بوون. بەم پێیە ئەگەرچی ئەو هەڵە لە بەردەم وڵاتاندا بوو ،کە حکومەتی جیا لە دیموکراسیی لیبراڵیان هەبێ ـ بۆ وێنە ڕژێمی ئیسلامییان هەبێ بەڵام ئەو تێچوانەی کە کۆمەڵگەیەک بۆ ئەم کارە پێویست بوو بیدا، دابەزینی ڕێژەیی ئابووری بوو: ئەو تێچوانەی کە پێناچێ هیچ کۆمەڵگایەک ئامادە بێ کە بیدا.

ئەمە هەمان تێزی بە ناو»کۆتایی مێژوو«ـ ە و کاکڵەی قسەکەی ئەوەیە کە هێزە ئابوورییەکان هەموو کۆمەڵگەکان بەرەو ئەو ئاراستەیە دەبەن ،کە شێوازی حکومەتەکانیان کەم تا کورت وەک یەک بچێ.

بەشی دووەم

گومان لەوەدا نییە کە ئەو ڕووداوانەی لە جیهاندا ڕوو دەدەن، ئەمجۆرە قەدەرگەرێتییەش وەک پێشینیان پووچەڵ دەکەنەوە. ئێستاش دەتوانین ببینین کە بزووتنەوە سیاسییەکان بەرەنگاری پرۆژەی بەجیهانیبوون بوونەتەوە. ئەو

فەلسەفەی سیاسی خۆی بە کۆمەڵە بابەتێکەوە خەریک دەکات کە بۆ ژیانی هەمووومان گرنگە و خۆشی بەو بابەتانەوە سەرقاڵ دەکات، کە لە لای بابەتی هەڵبژاردندا، بۆ ئێمە واقیعی سیاسین

بزووتنەوانەی کە بەرامبەر بە ژینگە، کاریگەریی بازاڕە جیهانییەکان لە سەر وڵاتانی لە قۆناخی گەشەدا، یان یەکدەستکردنی ئاستی چۆنایەتیی کولتووری جیهانی نیگەرانن. ئەم بزووتنەوانە دژی ئەم بۆچوونانە وەستانەوە ،کە پێیانوابوو گەشەی ئابووری بەرزترین ئامانجەو لەم بارەوە ئەو پرسیارانەیان هێنا ئاراوە، کە بایەخی کۆتایی ژیان چییە و چۆن دەتوانی ئەم بایەخە وەدەست بێنی.

ئەم پرسیارانە هەمان پرسیارە ئەوەرییەکانی فەلسەفەی سیاسین، ئەتانەت ئەگەر خۆشمان بەو بابەتە سەرەکییانەوە ببەستینەوە ،کە لە مشتومڕە سیاسییەکاندا ،گەنگەشەیان لەسەر دەکرێ، دیسان چوارچێوەی ئەم باسە لەسەر ئەوەیە، کە چەندە دەتوانین ئازادیی ئابووری بکەینە

قوربانی بۆ بەرابەریی زیاتر فراوانتر دەبێ، یان چەندە دەتوانین ئازادییە تایبەتییەکان بۆ بەهێز کردنی هاوپێوەندیی کۆمەڵایەتی سنووردار بکەینەوە؟ ئەمڕۆ کە ئەم بابەتە دەنووسین، باسێکی گەرموگوڕ لەمەڕ تیرۆریزم، مافی تاکەکان و ئەو بنەمایە کە شێوازی حکوومەتی وڵاتانی دیکە ،هەرچی بێ ئێمە ناتوانین لە کاروباری نێوخۆیی ئەوانەدا دەستێوەردان بکەین لە ئارادایە. ئەمانەش کۆمەڵە بابەتێکن کە دەبێ بە کۆ لە سەریان بڕیار بدرێ. دیارە بابەتی سەرەکیی فەلسەفەی سیاسیشن.

تا ئێرە دەمویست ئەوە بسەلمێنم کە فەلسەفەی سیاسی خۆی بە کۆمەڵە بابەتێکەوە خەریک دەکات کە بۆ ژیانی هەمووومان گرنگە و خۆشی بەو بابەتانەوە سەرقاڵ دەکات، کە لە لای بابەتی هەڵبژاردندا، بۆ ئێمە واقیعی سیاسین. ئێستا دەمەوێ بەدوای هۆکاری دیکەدا بگەڕێم، کە دەستەیەک بۆ دورخستنەوەی تەواوەتی فەلسەفەی سیاسی دەستەوداوێنی دەبن، واتە ئەو دەستەی کە پێیانوایە سیاسەت ،واتە کەڵک وەرگرتن لە دەسەڵات و کەسە دەسەڵاتدارەکان ـ بە تایبەت سیاسەتوانان ـ هیچ گرنگی بە فەلسەفەی سیاسی نادەن.

بە پێی ئەم شێوە بیرکردنەوەیە، ئەگەر دەتانەوێ شتێک بگۆڕن دەبێ بچنە سەر شەقام، خۆپێشاندان بکەن و ئاژاوە بنێنەوە، یان ڕەنگە بە پێچەوانەوە، سیاسەتوانێک بدۆزنەوە و بەرتیلی پێبدەن یان باجی لێ بستێنن، نا ئەوە کە سەری خۆتان بە خوێندنەوەی چەند نامیلکەیەکی پڕ هەراوهوریا لەمەڕ کۆمەڵگەی باش،

که هیچ کەسیش نایانخوێنێنەوە، بهێننە ئێش.

دیارە ئەوە راستە کە هەر کاتێ فەیلەسووفانی سیاسی هەوڵیانداوە راستەوخۆ دەستێ لە ژیان وەربدەن، زۆرتر کارێکیان بۆ نەکراوە. ئەوانە کۆمەڵە پەندێکیان بە دەسەڵاتداران دا ـ ئەرستۆ مامۆستای ئێسکەندەری مەزن بوو، ماکیاڤیلی راوێـژی دەدا بە بنەماڵەی مدیچی لە فلۆرانس و کاترینی مـەزن دیـدرۆی بانگ کرد بۆ سان پترز بۆرگ، تا رێگایەکی بۆ مۆدێرنیزەکردنی روسیا نیشان بدا ـ بەڵام ئەوە کە ئەم دەستێوەردانانە بەکەڵک بوون یا نا، باسێکی دیکەیە. ئەو نامیلکانەی کە لە رۆژگاری ململانێیە تۆندە سیاسییەکاندا نووسراون، تەنیا بوونەتە هۆی زیاتر تورەبوونی هەر دوو لایەنی ململانێیەکە.

نموونەی دیـاری ئـەم کـارەش «لڤیاتان»ی «تۆماس هۆبز»ـ ە. لڤیاتان شاکارێکی فەلسەفەی سیاسییە و لە رۆژگارێکدا نـووسـراوە، کە هێشتا ئاگری شـەڕی ناوخۆ لە بەریتانیا بڵێسەدار بوو. بەڵگەهێنانەوەکانی هۆبز بۆ داکۆکی لە حکومەتی رەها، نە لایەنگرانی سیستمی پاشایەتی پێیانخۆش بـوو و نـە لایەنگرانی سیستمی پارلەمانی. لایەنگرانی سیستمی پاشایەتی پێیانوابوو ،کە پـاشـاکـان لـە لایـەن خـوداوە بۆ دەسەڵاتدارێتی دانـراون. لایەنگرانی سیستمی پارلەمانی پێیانوابوو ،کە رەوایی حکوومەتێ بەستراوەتەوە بە رەزامەندیی هاووڵاتیانەوە. وێنەی لێڵا و ناڕوونی هۆبز لەمەڕ دۆخی مرۆڤایەتی ئەوی بەو ئاکامە گەیاند ،کە ئێمە دەبێ بە بێ لەبەرچاو گرتنی ئایبەتمەندییەکانی پەیڕەوی لە دەسەڵاتێکی سەقامگرتوو و کارامە بکەین. دەرکـەوتـە سروشتییەکەی بۆچوونەکەی هۆبز دەبـووە ئەوەی کە «چارڵزی یەکەم» هەتا کاتێک لە دەسەڵاتدا بوو، مافی حوکمڕانی هەبووە، بەڵام «کرامۆڵ»یش دوای ئـەوە کە توانی چارڵز بڕوخێنێ، دەیتوانی هەمان مافی هەبێ. ئەم وتە لە لایەن هیچکام لە دوو لایەنی کێشەکەوە وەرنەدەگیرا.

نـموونـەی هـۆبـز دەتـوانـێ تا رادەیەک ئەوەمان بۆ روون بکاتەوە ،کە بۆ فەیلەسووفانی سیاسی قەتێ نەیانتوانیوە کاریگەری راستەوخۆیان لە سەر رووداوە سیاسییەکان هەبێ. ئەوان بەو بۆنەوە کە لە روانگەیەکی فەلسەفییەوە چاو لە سیاسەتێ دەکـەن، نـاچـارن کـە رەخنە لە زۆربـەی بـاوەڕە باوەکانی سیاسەتوانان و بەگشتی خەڵک بگرن. فەیلەسوفانی سیاسی لەو باوەڕانە دەکۆڵنەوە و پرسیار دەکەن ،کە مەبەستێ لـە فـلان قسە بـە وردی چییە، چ بەڵگەیەک بۆ ئەم بانگەشەیە هەیە، ئەگەر کەسێک رەخنە لەم بۆچوونە بگرێ، بە چ شێوەیەک دەبـێ پـاسـاوی بۆ بـێـنـیـتـەوە. یەکێک لە ئاکامەکانی ئەم بەدواداچوونە وردە ئەوەیە ،کە کاتێک فەیلەسووفانی سیاسی بـۆچـوون و پێشنیازەکانی خۆیان دەخەنە ڕوو، ئەم بۆچوونانە لای ئەو کەسانەی کە زیاتر راهاتوون بەو باوەڕانەی باون، سەرسوڕهێنەر و ناخۆشە. بۆچوونەکانی هۆبزیش کاریگەری لە سەر هەر دوو لایەنی شەڕی ناوخۆی بەریتانیا هەبوو.

بەڵام ئەم بابەتە نەبووەتە کۆسپ لە بـەردەم ئـەوەی کە فەلسەفەی سیاسی لە رەوتی زەمەندا کاریگەریی هەبێ، واتە کاریگەرییەک کە دواتر زۆر بەرچاوە. کاتێ بیر لە سیاسەتێ دەکەینەوە

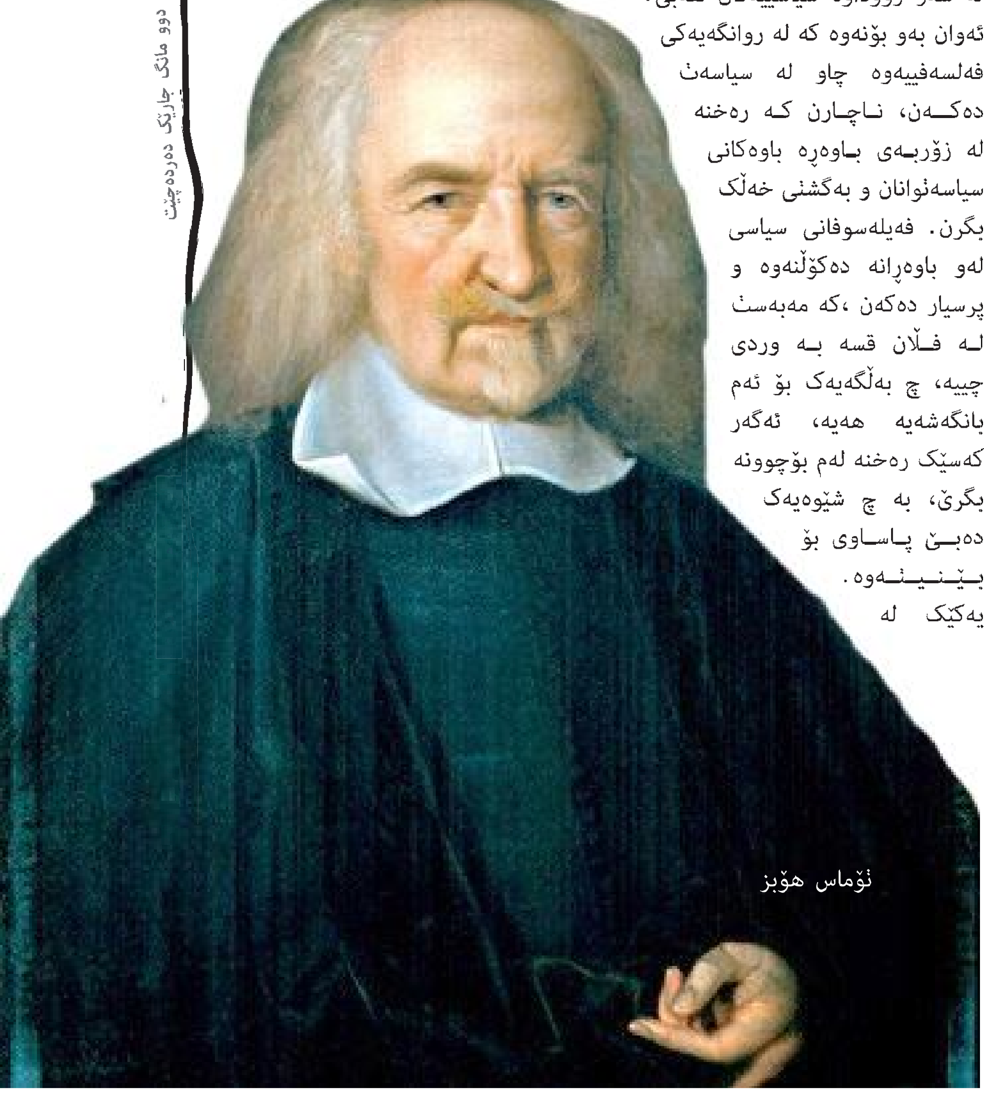
تۆماس هۆبز

کۆمەڵێک ئەرکمان لە ئەستۆدایە کە زۆرتر ئاگاداریان نین ـ کۆمەڵە ئەرکێکی شاراوە ،کە لە هەر لایەکەوە لە ماوەی مێژوودا لە ریشەوە دەگۆڕدرێن. بۆ وێنە کاتێک هۆبز کتێبەکەی دەنووسی، پشت ئەستوور بوو بە بنەما ئاینیەکان و بە تایبەت سەرچاوەبوونی ئینجیل لە باسە سیاسییەکاندا باو بوو.

یەکێک لە میراتە نەمرەکانی هۆبز ئەوە بوو ،کە ئەو هەڵەی بۆ بیرکردنەوە لەمەڕ سیاسەت لە فەزایەکی بەتەواوەتی سکۆلاردا پێکهێنا. ئەگەرچی خودی هۆبز زۆر نیگەرانی پرسیارە دینیەکان بوو، بەڵام ئێڕوانینی بەتەواوەتی نوێ ئەو بەرامبەر بە دەسەڵاندارێتی سیاسیی ئەو دەرفەتەی بۆ جیا کردنەوەی سیاسەت و ئایین دروستکرد و بووە هۆی ئەوەی بە پێوەری جیا لە سەر سیاسەت و ئایین قسە بکرێ. یان وای دابنێن لە سەردەمی هۆبزدا گرووپێکی رادیکاڵی بیرتەسک، دیموکراسییان وەک شێوەی باوی حکوومەت زانیبایە (لە ڕاستیدا خودی هۆبز دیموکراسی بەتەواوەتی رەتنەدەکردەوە، بەڵام پێیوایە بەگشتی خراپترە لە حکوومەتی پاشایەتی). دیارە ئەمڕۆ دیموکراسی بۆ ئێمە بە شێوەیەک بووەتە بابەتێکی بەڵگەنەویست ،کە ئەستەمە بیر لەوە بکەینەوە کە چۆن جۆرێکی دیکەی حکوومەت دەتوانێ رەوایی پێبدرێ؟ ئەم گۆڕانکارییە چۆن روویداوە؟ سەربردەی ئەم گۆڕانکارییە، سەربردەیەکی ئاڵۆزە، بەڵام ئەوەی روونە ئەو دەستە لە فەیلەسووفان کە بە لایەنگری لە دیموکراسی قسەیان دەکرد، ئەو فەیلەسوفانەی کە ئەندێشەکانیان ناسراوە، برەوی پەیدا کردوە و جێگای رەوتی سەرەکیی سیاسەتی گرتوەتەوە، رۆڵێکی گرنگیان لەم پرۆسەیەدا گێڕا. رەنگە ناسراوترینیشیان «ژان ژاک رۆسۆ» بێ کە کاریگەرییەکانی لە سەر شۆڕشی فەرەنسا بە کتێبی «گرێبەستە کۆمەڵایەتییەکان» نکۆڵیی لێناکرێ. (لانیکەم تۆماس کارلایل لەم رووەوە هیچ گومانی نەبوو. دەڵێن کاتێک لەمەڕ گرنگیی بەکارهێنانی ئەندێشە دەرهەستەکان پرسیاریان لە کارلایل کرد، وڵامی دایەوە: «رۆژگارێک پیاوێک بە ناوی رۆسۆ هەبوو، کتێبێکی نووسی ،کە جگە لە] ئەندێشە دەرهەستەکان[هیچ دیکەی تێدا نەبوو. چاپی دووهەمی ئەم کتێبەیان بە پێستی ئەوانەی ،کە بە چاپی یەکەمی پێدەکەنین، بەرگ گرت.»

هیچ کەسێک نەیدەتوانی پێشەکی بڵێت، کە ئایا فڵانە بەرهەم لە ئەندێشەی سیاسیدا بە قەدەر لڤیاتانی هۆبز، یان گرێبەستی کۆمەڵایەتیی رۆسۆ، یان مانیفێستی کۆمۆنیستی مارکس و ئێنگڵس کاریگەر دەبێ یان نا. ئەم کاریگەری دانانە بە تەواوەتی بەوەوە بەستراوەتەوە کە ئەو گۆڕانکارییە فیکرییەی ،کە فەیلسووفەکان پێشنیاری دەکەن ،ئەوەندە لەگەڵ گۆڕانکارییە سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکان بگونجێ ،کە ئەم ئەندێشە نوێیانە ببنە ئەندێشە سروشتییەکانی نەوەی دواتر.

پاشماوەی ئەو بەرهەمانەی کە لەمەڕ فەلسەفەی سیاسین و تا رادەیەک سەرکەتوو بوون، ئەگەر چاو لێبکەین دەبینین بە بێ ئەوەی شوێن پێیان بمێنێتەوە، نەماون، بەڵام پێویستیی فەلسەفەی سیاسی پێویستییەکی بەردەوامە، بەتایبەتی ئەو کاتانەی کە لەگەڵ کۆمەڵە بابەتێکی سیاسی نوێ بەرەوروو دەبینەوە ،کە بە پێی تێگەیشتنی سیاسی باوی رۆژ ،ناتوانین چارەسەریان بکەین. لە وەها رۆژگارێکدا دەبێ قووڵتر ببینەوە، بگەینە بنەڕەتی باوەڕە

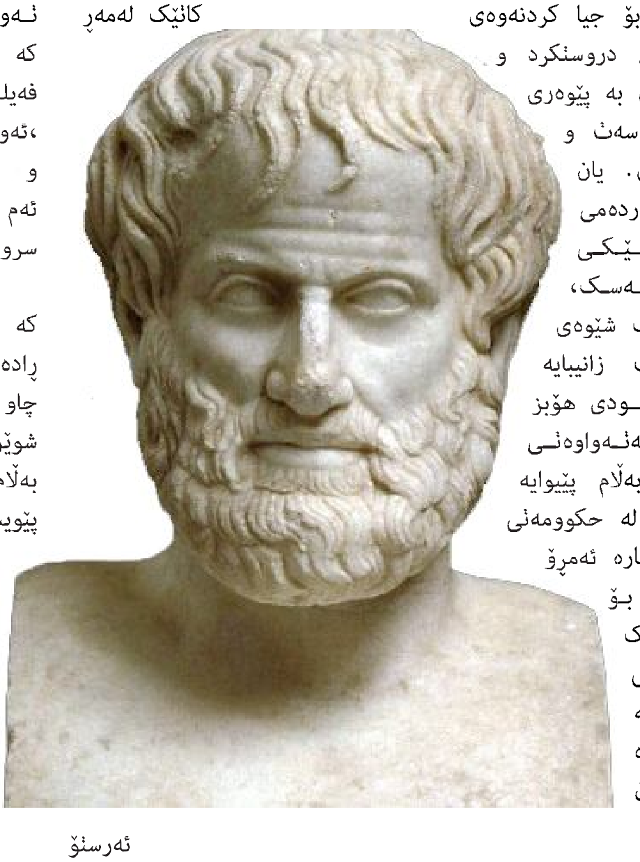

ئەرستۆ

سیاسییەکانمان و لێرەدایە کە دەگەینە فەلسەفەی سیاسی. دیارە بەو مانایە نییە کە بەپێی پێویست گەیشتووین بە سەرچاوەکەی، بەڵکو واتە رەنگدانەوەی هەبووە لە سەر نامیلکە سیاسییەکان، گۆڤارەکان، رۆژنامەکان و...هتد. هەموو فەیلەسووفە سیاسییە سەرکەوتووەکان، پشت ئەستوور بوون بەو لایەنگرانەیان کە دەستیان لە بواری چاپ و بڵاوکردنەوەو پرۆپاگەندەدا رۆیشتووە.

بەڵام ئەنانەت ئەگەر فەلسەفەی سیاسی بۆ پێداویستییە رەسەنەکان وڵامدەر بێ، دیسان ئەم پرسیارە وەک خۆی دەمێنێ کە ئایا بانگەشەکانیشی رەسەنن؟ (فاڵگرەکان وەڵامدەری پێویستییەکی زۆر شێلگیری مرۆیین ـ مرۆڤەکان دەیانەوێ بزانن لە داهاتوودا چیان بە سەر دێ ـ لە هەمانکاتدا زۆربەی خەڵک فاڵگرەکان بە کەسانێکی بە تەواوەتی قەلاش و مفتەخۆر دەزانن). فەلسەفەی سیاسی بانگەشەی ئەوە دەکات کە راستییەک لەمەڕ سیاسەت بۆ ئێمە دەخاتە ڕوو، واتە راستییەک کە جیاوازە لەو بیروباوەڕەی کە رۆژانە لەگەڵی دەژین. زەقترین شێوەی هێنانە ئارای ئەم بانگەشەیە نموونەی ئەشکەوتە لە کتێبی کۆماری ئەفلاتوون دا، کە زیاتر بە باوکی فەلسەفەی سیاسی ناسراوە. ئەفلاتوون ئاکە ئاساییەکان وەک کۆمەڵە زیندانیەک ،کە لەو نا ئەشکەتێکی داخراودان لەقەڵەم دەدا. بە جۆرێک کە تەنیا دەتوانن سێبەری شتەکان لە سەر پەردەکانی رووبەڕوویان ببینن. ئەفلاتون دەڵێت ئەوان گومانیان هەیە ،کە تەنیا شتە راستەقینەکان هەر ئەو سێبەرانەن. ئێستا گریمان یەکێک

فەیلەسووف لە کاتێکدا دەورووبەری خاوەن بیروباوەڕی خوار و خێچە، ئەو خاوەن لۆژیکێکی رەسەنە، بەڵام بەو بۆنەوە کە رێگای گەیشتن بە لۆژیکی فەلسەفی درێژ و دژوارە، ژمارەیەکی زۆر کەم ئامادەن ئەم رێگایە بپێون

لەو زیندانییانە ئازاد بوو و هاتە ناو رووناکیی سەرسوڕهێنەری دەرەوە. وردە وردە ئەو شتە واقعیەکانی جیهان دەبینێ و دەزانێ ئەوەی پێشتر بینیویە، جگە لە سێبەرێک هیچی دیکە نەبووە، بەڵام ئەگەر ئەو بگەڕێتەوە بۆ ناو ئەشکەوتەکە و هەوڵبدا هاوڕێیەکانی رازی بکات، کە لە هەڵەدان، ئەستەمە ئەوان باوەڕ بە قسەکانی بکەن. بە باوەڕی ئەفلاتون بارودۆخی فەیلەسووفێکیش ئاوایە: فەیلەسووف لە کاتێکدا دەورووبەری خاوەن بیروباوەڕی خوار و خێچە، ئەو خاوەن لۆژیکێکی رەسەنە، بەڵام بەو بۆنەوە کە رێگای گەیشتن بە لۆژیکی فەلسەفی درێژ و دژوارە، ژمارەیەکی زۆر کەم ئامادەن ئەم رێگایە بپێون.

بەڵام ئایا ئەفلاتون مافی ئەوەی هەبوو کە بە وەها پارادۆکسێکی قووڵ لە نێوان لۆژیکی فەلسەفی و باوەڕە باوەکاندا رازی بێ؟ لێرەدا ناکرێ لە سەر بناغە فەلسەفییەکانی ئەم جیاوازییە قسە بکەم، بۆیە مۆڵەتی ئەوەم پێبدەن کە تەنیا بڵێم تێگەیشتنی من لە فەلسەفەی سیاسی، ئەو فەیلەسووفانە ناگرێتەوە، کە خاوەن وەها لۆژیکێکی تایبەتن ، کە گەیشتن بەو لۆژیکە بۆ خەڵکی دیکە ئەستەمە.

لە بەرامبەردا شێوەی بیرکردنەوەو بەڵگە هێنانەوەی ئەو فەیلەسووفانەی کە ئەمن مەبەستمە، رێک وەکو هەر کەسێکی دیکەیە، تەنیا جیاوازییان ئەوەیە کە رەخنەگرانتر و سیستماتیکتر بیر دەکەنەوە. ئەوان کەم و زۆر لە سەر هەموو شتێک پرسیار دەکەن: بە تایبەتی دەپرسن کە ئایا باوەڕەکانی ئێمە لەگەڵ یەک دەگونجێن یان نا، ئایا ئەم باوەڕانە بەڵگەمەند و جێ متمانەن یان نا، یان ئایا لە بنەڕەت دا دەکرێ ئەم باوەڕانە لە چوارچێوەیەکی یەکگرتووی گەورەدا پێکەوە بگونجێنی؟ بە هێنانەوەی چەند نموونەیەک بابەتەکە روونتر دەبێتەوە.

گریمان لە سیاسەتوانێکمان پرسی کە ئامانجەکانی چین. پاڵنەرە سیاسییەکانی ئەو بە دوای چ ئامانج و بایەخێک دا دەگەڕێ. ئەگەر ئەم سیاسەتوانە لە کۆمەڵگەیەکی هاوچەرخی رۆژئاوایدا بێ، رەنگە ژمارەیەک ئامانج و بایەخ ریز بکات کە کەم تا زۆر پێشبینی دەکرێ: یاسا و دیسیپلین، ئازادیی تاک، گەشەی ئابووری، رەخساندنی تەواوی هەلی کار و یەک دوو شتی دیکە. فەیلەسووفێکی سیاسی بە چ شێوەیەک

وەڵامی ئەم پرسیارە دەداتەوە؟ ئەو یەکەم شت کە ئیشک دەخاتە سەری ،خودی ئامانجەکانن و پرسیاری ئەوە دەکات کە لە ڕاستیدا کامیان ئامانجی کۆتاییە.

بۆ وێنە گەشەی ئابوری لە بەرچاو بگرن. ئایا گەشەی ئابووری لە خۆیدا باشە، یان لەبەر ئەوە باشە، چونکە هەلی هەڵبژاردنی زیاتر بۆ خەڵک دەڕەخسێنێ، یان ژیانیان شادتر و تەندروستتر دەکا؟ ئایا دەتوانین وای دابنێین ،کە گەشەکردنی زیاتر هەمیشە جێی پەسندە، یان کاتێک دێ کە گەشەی زیاتر ئیدی ناکەوێتە خزمەت کۆمەڵێک شتەوە ،کە بەراستی لای ئێمە گرنگن؟ پرسیارێکی هاوشێوەش دەتوانین لەمەڕ ڕەخساندنی تەواوی هەلی کار بێنینە گۆڕێ. ئایا ئێمە لە بەر ئەو هۆکارە ڕەخساندنی تەواوی هەلی کارمان لا پڕ بایەخە ،کە پێمانوایە سەرقاڵبوون بە کارێکەوە و وەرگرتنی مووچە لە بەرامبەریدا ، لە خۆیدا بۆ مرۆڤەکان پڕ بایەخە، سەرەڕای ئەوەی هۆکارەکەی ئەوەیە کە ئەگەر خەڵک کار نەکەن، ژیانیان ئاسێکی باشی نابێ؟ ئەگەر دووەمەکەیان دروست بێ، بۆچی بۆ هەر کەسێک بە بێ لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کار دەکات، یان نا مووچە نەدەین و کار کردن وەک چالاکییەکی خۆویستانە لێ بکەین ،بۆ ئەوانەی دەیانەوێ چێژی لێ وەربگرن؟

فەیلەسووفی سیاسیی ئێمە لەمەڕ ئەو ئامانجە جۆراوجۆرانەی کە سیاسەتوانان دەیانهێننە گۆڕێ، پرسیار دەکات. سیاسەتوانان قەت دان بەوەدا نانێن ،کە ڕەنگە بۆ گەیشتن بە ئامانجێک، ئامانجێکی دیکە لەبەرچاو نەگرن، ئەگەرچی ڕەنگە لە واقیعدا ئەو کارە بکەن. بۆ وێنە دیسیپلین و یاسا لە بەرابەر ئازادیدا دابنێن. ئایا ئێمە نابێ بە سنووردار کردنەوەی ئازادی تاکەکان، ئاسایش لە شەقامەکانماندا جێگیرتر بکەین - بۆ وێنە بە پێدانی دەسەڵاتی زیاتر بە پۆلیسەکان بۆ دەسگیرکردنی ئەو کەسانەی ،کە دەیانەوێ تاوانێک ئەنجام بدەن؟ کام بایەخ گرنگایەتیی زیاتری هەیە؟ بێگومان فەیلەسووفی سیاسی بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە دەبێ کەمێک وردتر بێژێ کە ئازادیی تاک چ مانایەکی هەیە. ئایا ئازادیی تاک تەنیا بەو مانایە دێ ،کە هەر کارێکمان پێخۆش بوو ئەنجامی بدەین، بەڵام بەو مەرجەی زیان بە کەسێکی دیکە نەگەیەنین؟ ئەم وەڵامە جیاوازە، بەرەنجامی زانستیی زۆر جیاوازی هەیە.

سیاسەتوانان قەت دان بەوەدا نانێن ،کە ڕەنگە بۆ گەیشتن بە ئامانجێک، ئامانجێکی دیکە لەبەرچاو نەگرن، ئەگەرچی ڕەنگە لە واقیعدا ئەو کارە بکەن

فەیلەسووفانی سیاسی بۆ هێنانە ئارای ئەم پرسیارانە و پێشنیار کردنی کۆمەڵە وڵامێک بۆ ئەو پرسیارانە، پێویستە پشت بە چەند زانستێکی سەیر و سەمەرە ببەستن. ئەوان داوا لە بەربێژ(موخاتەب)ەکانیان دەکەن ،کە بیر لە بایەخە سیاسییەکانی خۆیان بکەنەوە و بزانن لە ئاکامدا گرنگیی زیاتر بە کام لە بایەخەکان دەدرێ. ڕەنگە ئەو فەیلەسووفانە لە لای ئەمەشدا کۆمەڵێک زانیاری بە بەردەنگەکانیان بدەن.

بۆ وێنە لە کاتی بیر کردنەوە لە بایەخی گەشەی ئابووری، لە جێی خۆیدایە بزانین کە ئەو کەسانەی ئاستی ژیانیان لە ڕووی ماددییەوە لەگەڵ یەکتری زۆر جیاوازە، چ پلەیەک بە تیرەگە بینراوەکانی وەک تەندروستی و مەرگ و نەمان و تیرەگە دەروونیەکانی وەک ئاستی ڕەزامەندی بەرامبەر بە ژیان، دەدەن. بەم پێیە فەیلەسووفانی سیاسی دەبێ تێگەیشتنێکی قووڵیان لە زانستە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان هەبێ. بۆ گەیشتن بەم تێگەیشتنە لە ڕابردوودا فەیلەسووفەکان هەوڵیان دەدا بەڵگەی مێژوویی لەمەڕ توێژێکی بەربڵاو لە کۆمەڵگە مرۆییەکان و سیستمە جۆراوجۆرەکانی دەسەڵاتداریێتی ئەو کۆمەڵانە کۆ بکەنەوە. ئەو بەڵگە و داکیومێنتانە تا ڕادەیەک پشت ئەستوور بوون بە تێگەیشتنی تایبەتی تاک و زۆرتر جێی متمانە نەبوون، بەڵام ئەمڕۆ بە هۆی پێشکەوتنی بەرچاوی زانستە کۆمەڵایەتییەکان لە سەدەی بیستەمدا، فەیلەسووفانی سیاسی دەتوانن بۆچوونەکانیان بە پشتبەستن

بەو دەسنکەوتە ئەزموونییانەی ،کە زیاتر جێی متمانەن جێگر بکەن، بەڵام ناوەڕۆکی سەرەکیی کارەکەیان هەر ئەوەیە کە پێشتر بووە. ئەوەی ئێمە لەمەڕ کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی و چۆنیەتی بەڕێوەبردنیان دەیزانین، ئەوان(فەیلەسوفانی سیاسی) وەریدەگرن و بە ئاماژە بەو ئامانج و بایەخانەی ،کە پێیانوایە بەرێژەکانیشیان قبووڵیانە، دەپرسن باشترین شێوەی حکومەت چیە. هەندێ جار بابەتی باشترین جۆری حکومەت لە حکوومەتی هەنووکەیی زۆر نزیکە، هەندێ جاریش لە ڕەگ و ریشەوە لەگەڵی جیاوازە.

لەو چەند دێڕەی سەرەوەدا، هەوڵی من ئەوە بوو روونی بکەمەوە ،کە چۆن فەلسەفەی سیاسی دەتوانێ بەرچاوڕوونی زیاتر بداتە بیرکردنەوەکانمان لەمەڕ سیاسەت، بێ ئەوەی بانگەشە بکەم کە دەستم بە جۆرێکی تایبەتی هەقیقەت ڕاگەیشتووە ،کە لە توانایی کەسێکی ئاساییدا نییە. لە درێژەی ئەم باسەدا ئەم پرسیارەش دێتە گۆڕێ، کە ئەو هەقیقەتەی فەلسەفەی سیاسی پێشکەشی دەکات، تا چ رادەیەک هەقیقەتێکی جیهانی یان گشتگیرە، واتە ئەو هەقیقەتە تا چ ئاستێک دەکرێ بۆ سەرجەم کۆمەڵگەکان لە هەموو قۆناغەکانی مێژوودا بە کار ببرێ. یان ئەوە کە ئەو پەڕی دەتوانین چاوەڕوانی لۆژیکێکی پێوەندیدار بە ناوچەیەکی دیاریکراومان لە فەلسەفەی سیاسی هەبێ. لۆژیکێک کە تەنیا پێوەندی بە جۆرێکی تایبەت لە کۆمەڵگە هەبێ کە

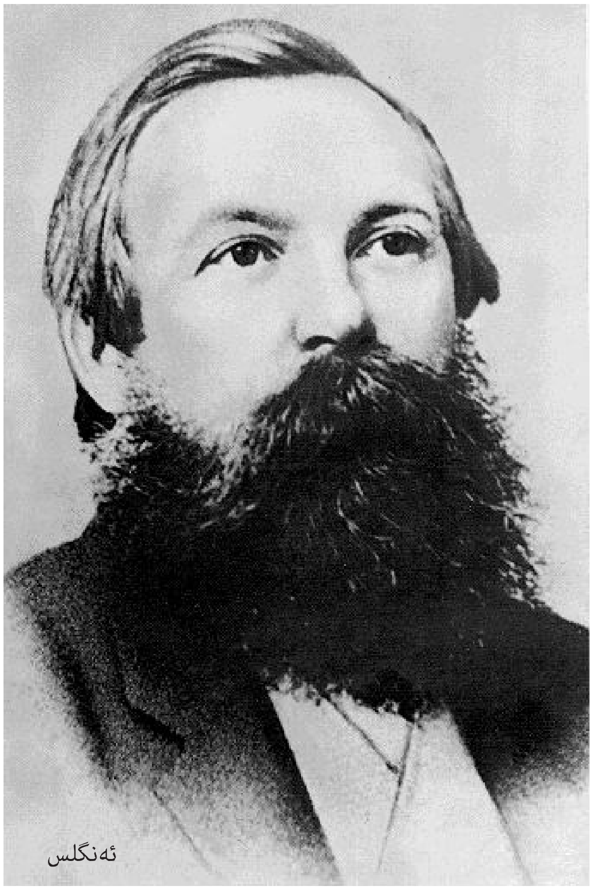
ئەنگلس

ئێمە ئەمڕۆ تێدا دەژین.

وڵامی من ئەمەیە: خشتەی کاری فەلسەفەی سیاسی لەگەڵ گۆڕانکاری لە کۆمەڵگە و حکومەتدا، دەگۆڕدرێ. هەر چەند، بانگەڵێکی دیکە هەن ،کە هەر چەند بگەڕێنە دواوە و بۆ دوائریش بچین، دیسان دەبینین لە خشتەی کار دا بوون. بە تایبەت ئەم پرسیارە نەمرانە، پرسیارگەلێکی سەرەنایین لەمەڕ سیاسەت و دەسەڵاندارێتیی سیاسی ،کە من لە بەشی دوائردا باسیان دەکەم.

یەکەم و لە بنەڕەتدا بۆ ئێمە پێویستمان بە سیاسەتە؟ کەسێک چ مافێکی هەیە کە کەسێکی دیکە ناچار بکات بە پێچەوانەی ویستی ئەو کارێک ئەنجام بدا؟ بەڵام لە نموونەکانی دیکەدا، پرسیارەکان، یان وڵامەکانیان ، یان هەردووکیان لە ماوەی مێژوودا گۆڕاون و ئێمە دەبێ برانین بۆ وایە. یەکێک لە هۆکارەکان، ئەو گۆڕانکارییانەن ،کە لە کۆمەڵگەدا ڕوو دەدەن و کۆمەڵێک توانایی و دەرفەت پێکدێنن ،کە پێشتر نەبوون ، یان کۆمەڵێک توانایی و دەرفەت لە ناو دەبەن. بۆ وێنە دیموکراسی وەک جۆرێک لە دەسەڵات لە بەرچاو بگرن. ئەمڕۆ کەم و زۆر لای هەموو فەیلسووفانی سیاسی - لانیکەم لە وڵاتانی رۆژئاوا دا - روونە کە حکومەتی باش دەبێ جۆرێک لە دیموکراسی بێ و بە شێوەیەک لە شێوەکان دەبێ حکوومەت لە دەستی خەڵکدا بێ. چەندین سەدە پێش سەدەی بیستەم، روانگەی بەرامبەر زاڵ بوو: حکومەتی باش حکومەتی سوڵتانێکی ئاقڵ، یان ئاریستۆکراسی رووناکبیر، یان پیاوانی

بەدەسەڵات و دەوڵەمەند، یان کۆیەک لەمانە بوو. ئایا ئێمە راست دەکەین و پێشینیان بەهەڵەداچووبوون؟ نا، چونکە وادیارە دیموکراسی بۆ ئەو کەسەی کە توانای جێبەجێکردنی ئەرکەکەی هەیە ،پێویستی بە کۆمەڵێک پێشمەرجە: جەماوەرێکی دەوڵەمەند و خوێندەوار، میدیا بۆ ئەوەی بۆچوون و ئەندێشەکان بەشێوەیەکی ئازاد بگوازرێنەوە، سیستمێکی دادوەری کارا کە خەڵک رێزی لێبگرن و کۆمەڵێک شتی لەو بابەتە. ئەم هەلومەرجە تا ئەم دواییانە لە هیچ شوێنێک پێکنەهاتووە و لە ماوەی یەک شەویشدا پێکنایەت (زیاتر ئاتێنی کۆن وەک نموونەیەکی دەگمەن دادەنێن، بەڵام گرنگ ئەوەیە لەبیرمان بێ کە دیموکراسی ئاتێنی تەنیا کەمایەتییەکی جەماوەری ئاتێنی دەگرتەوە و بە هەمان شێوە کە خودی یۆنانییەکان باوەڕیان پێی هەبوو، لە سەر کاری ژنان، کۆیلەکان و بیانییەکان بنیاتنرا بوو)،کەواتە فەیلەسووفانی کۆنتر لە هەڵەدا نەبوون کە دیموکراسییان بە شێوازێکی باش بۆ حکوومەت نەدەزانی، تەنانەت رۆسۆ کە پێشتریش بینیمان لە یەکەمین کەسانی کاریگەر بوو، کە پەرەی بە ئەندێشە دێموکراتیکەکان دەدا، دەیوت کە دیموکراسی تەنیا بۆ خواکان باشە، نەک مرۆڤەکان. بە لەبەرچاوگرتنی بارودۆخی ئەوسا، دیموکراسی بەو شێوەی کە ئەمڕۆ ئێمە لێی تێدەگەین، شێوازێک لە حکوومەت نەبووە کە قبووڵ بکرێ و ئەگەری جێگیرکردنی هەبێ.

نموونەیەکی دیکە لە گۆڕینی خشتەی کاری فەلسەفەی سیاسی، ئەو بابەتەیە کە ئەمڕۆ ئێمە بۆ هەڵبژاردنی تاک دایدەنێین. ئەمڕۆ ئێمە پێمانوایە کە تاکەکان دەبێ لە هەڵبژاردنی کار، هاوسەری ژیان، باوەڕە دینیەکان، ئەو جلوبەرگانە لەبەری دەکەن، ئەو مۆسیقایەی کە گوێی بۆ شلدەکەن و کۆمەڵێک شتی لەو بابەتە ئازاد بن: ئێمە پێمانوایە زۆر گرنگە هەر تاکێک شێوازێک لە ژیان کە زیاتر بۆ ئەو گونجاوە، بدۆزێتەوە یان دروستی بکات، بەڵام ئەم قسانە لە کۆمەڵگایەکدا کە خەڵکەکەی بۆ مانەوە ناچارن رێگای باو و باپیرانیان بگرنەبەر، مافی ئەوەی بۆ خۆیان کار هەڵبژێرن زۆر کەمە، گەشت و سەیرانی کەمیان هەیە، دینییان یەکێکە و شتی لەو بابەتە چ گرنگییەکیان هەیە؟ لە وەها کۆمەڵگەیەکدا چەند بابەتێکی دیکە زۆر گرنگترە.

بە درێژایی مێژوو، کۆمەڵگەکان زیاتر وا بوون، کەواتە هیچ جێی سەرسووڕمان نیە کە ئێمە تەنیا لە ماوەی دوو سەدەی رابردوودا لەگەڵ ئەو فەلسەفە سیاسییانە بەرەوڕوو دەبینەوە،کە لەسەر بایەخە باڵاکانی هەڵبژاردنی تاک بنیاتنراون، کە نموونەی ئەوە کتێبی ئازادی ی جۆن ستیوارت میلە.

لەم بابەتەدا هەوڵی من ئەوە بووە ،کە هاوسەنگییەک لە نێوان پرسیارە نەمرەکانی فەلسەفەی سیاسی و ئەو پرسیارانەی کە لە ساڵنی رابردوودا لە خشتەی کاردا بوون، وەک باسەکانی ژنان و کەمایەتییە کولتوورییەکان دروست بکەم. دروسنکردنی ئەم هاوسەنگییە رەنگە دژوار بێ: بە ئاسانی دەتوانی بچینە قووڵایی بابەتەکانی رۆژەوەو ئەو بابەتە بنەڕەتییانەی کە لە هەموو شوێنێک بناغەی سیاسەت پێکدێنن لە بیر بکەین. رێگا چارەیەکی دیکەش ئەوەیە کە بچین بە دوای سیەتا و وێنە دیوارییەکانی لۆرنتستی دا و دووبارە وەبیری بێنینەوە ،کە بە چ شێوەیەک جێگیرکردنی دەسەڵاتدارێتیی سیاسی دەتوانێ ئاکامی جیاوازی هەبێ، لە خۆشبژیوی(رفاە)یەوە بگرە تا هەژاری، لە ژیانەوە بگرە تا مەرگ.

هەروەها هەوڵمداوە لە نێوان دەربڕینی ئەو هەڵوێستە دژانەی کە لەمەڕ ئەم بابەتانە لە ئارادان و دەربڕینی بۆچوونەکانی خۆم هاوسەنگییەک دروست بکەم. مەبەستی من ئەوەیە کە شی بکەمەوە کە کاتێک ئانارشیستەکان لە گەڵ لایەنگرانی دەوڵەت، دیموکراتەکان لەگەڵ بژاردەگەراکان، لیبراڵەکان لەگەڵ دەسەڵاتخوازان، ناسیونالیستەکان لەگەڵ ئەوانەی کە جیهان بە نیشتمانی خۆیان دەزانن باس دەکەن، باسەکەیان لەمەڕ چییە،بەڵام ئەوە کە بڵێن من ئەم باسانە لە سۆنگەی هەڵوێستێکی خوداناسا و بێلایەنانەوە تاوتوێدەکەم، درۆیە. نووسین لەمەڕ فەلسەفەی سیاسی خۆی جۆرێک گەمەی فەلسەفەیە. بەم پێیە هەوڵم نەداوە کە بە فەلسەفەی سیاسی خوێنەر بە زۆر ناچار بکەم کە هەندێ لە پرکێشەترین پرسیارەکانی ئەم سەردەمە تەنیا یەک وڵامی جێگای پەسندیان هەیە، هەوڵیشم نەداوە کە دڵدانەوەکانیش بشارمەوە. هیوادارم لە هەر شوێنێک لەگەڵ بۆچوونەکەی من نەبوون، لانیکەم پڕاسی بکەنەوە ئەو بەڵگانەی کە بۆچوونەکانی ئێوەش دەسەلمێنی بێلایەنانە هاتوونەتە ئاراوە، دیارە زۆر هیوادارم کە بتوانم ئێوە بە وەرگرتنی بۆچوونەکانی خۆم رازی بکەم.

سەرچاوە:

-میلر، دیوید، فلسفەی سیاسی، مترجم: بهمن دارلشفایی، نشر ماهی، چاپ دوم، سال ١٣٩٠.